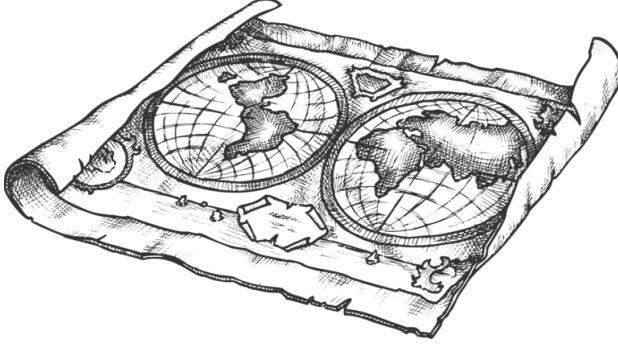
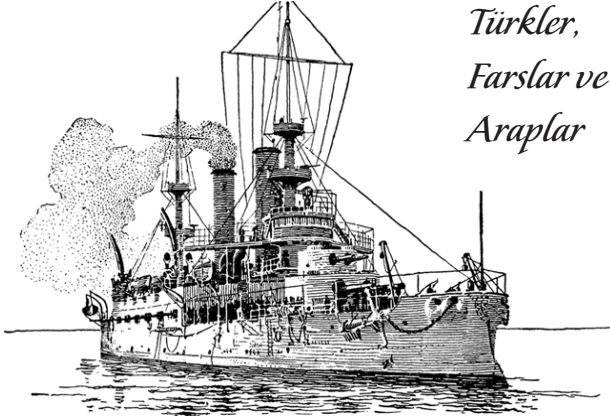

OSMAN KARADAĞ

STRATEJİNİN YAZILI KAYNAKLARI

*Türkler,
Farslar ve
Araplar*

DESTEK YAYINLARI: 1350

ARAŐTIRMA: 318

OSMAN KARADAĞ / STRATEJİNİN YAZILI KAYNAKLARI

Her hakkı saklıdır. Bu eserin aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, yayınevinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

İmtiyaz Sahibi: Yelda Cumalıoğlu

Genel Yayın Yönetmeni: Ertürk Akşun

Yayın Koordinatörü: Özlem Esmergöl

Editör: Devrim Yalkut

Kapak Tasarım: Melike Doğan

Sayfa Düzeni: Melike Doğan

Sosyal Medya-Grafik: Tuğçe Budak - Mesud Topal

Destek Yayınları: Ekim 2020

Yayıncı Sertifika No. 13226

ISBN 978-605-311-984-5

© Destek Yayınları

Abdi İpekçi Caddesi No. 31/5 Nişantaşı/İstanbul

Tel. (0) 212 252 22 42

Faks: (0) 212 252 22 43

www.destekdukkan.com

info@destekyayinlari.com

facebook.com/DestekYayinevi

twitter.com/destekyayinlari

instagram.com/destekyayinlari

www.destekmedyagrubu.com

Deniz Ofset – Çetin Koçak

Sertifika No. 48625

Maltepe Mahallesi

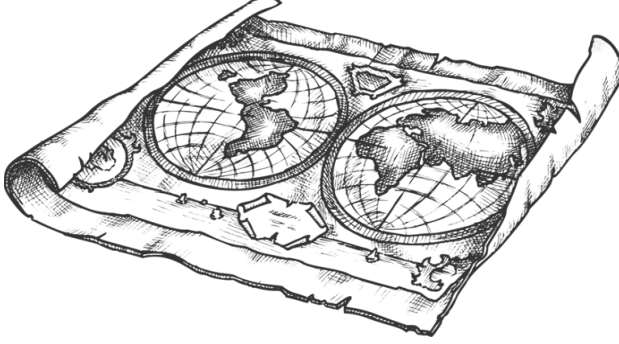
Hastane Yolu Sokak No. 1/6

Zeytinburnu / İstanbul

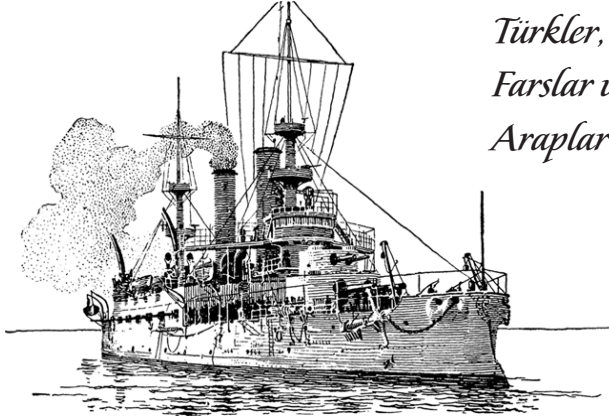

OSMAN KARADAĞ

STRATEJİNİN YAZILI KAYNAKLARI

*Türkler,
Farstar ve
Araplar*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 8

TÜRKLER, FARSLAR, ARAPLAR / 11

GİRİŞ / 14

Bazı Kavramlar / 17

Türkler, Farslar ve Arapların Etkileşim Bölgeleri / 19

Bozkır ve Göçebe Yaşamı / 26

Din Kavramı / 27

Doğu-Batı Kavramı ve Oryantalizm / 29

Savaş Sanatı Tarihi Gelişimi ve İslam'da Savaş / 30

Küreselleşmeye Doğru ve Coğrafi Keşifler / 33

1. BÖLÜM TÜRKLER / 36

Giriş / 37

Göktürkler / 68

Göktürkler Sonrası / 91

Selçuklular / 124

Türkiye (Anadolu) Selçukluları / 154

Anadolu Beylikleri / 185

Osmanlılar / 191

Türkiye Cumhuriyeti / 297

2. BÖLÜM FARSLAR (İRANLILAR) / 313

Giriş / 313

Medler Öncesi İran-Enzan-Elam, Elam Uygarlığı / 322

Medler-Med İmparatorluğu / 324

Persler ve Pers İmparatorluğu / 329

Partlar-Sasaniler / 344

Sasani Sonrası İran / 347

İran'ın Kültürü / 349

İran Tarih Yazımı / 350
Fars Ulusalçılığından İranlılık Kavramına / 352
Tarihte Türk-Fars İlişkileri / 354

3. BÖLÜM ARAPLAR / 356

Giriş / 356
Muhammed Sonrası ve Arap İçsavaşları / 371
Emevi-Arap İmparatorluğu / 380
Abbasi-İslam İmparatorluğu / 393
Arap Kültürü / 403
Arap ve Türk Yayılmaları Karşılaştırılması / 405
Arapların Türkler Üzerine Görüşleri / 407
Araplar Neden Başarılı Oldular / 413

4. BÖLÜM İSLAM UYGARLIĞI / 417

Giriş / 417
Tek Tanrı Düşüncesi ve İslam / 418
İslam Uygarlığının Gerilemesi ve Nedenleri / 423
İslam Uygarlığı / 426
İslam Politik Düşüncesi / 439
İslam Felsefesi / 456
İslam Tarih Yazımı / 465
İslam Dünyasında Diplomasi / 470
Türk-İslam Uygarlığı / 471

EKLER / 475

EK-A: Harita ve Şekiller / 475
EK-B: Sözlük / 477
EK-C: İslam Ağırlık ve Uzunluk Ölçüleri / 481
EK-D: Haplogruplar / 481

KAYNAKÇA / 483

DİZİN / 492

Torunum Ayla Elizabeth'e...

YAZAR HAKKINDA

1952 yılında Terme/Samsun'da doğan Osman Karadağ, sırasıyla Hüseyinmescidi Köyü İlkokulu, Samsun Mithatpaşa Ortaokulu, Heybeliada Deniz Lisesi ve Deniz Harp Okulu'nu bitirmiş, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde ekonomi öğrenimi, ABD Naval Postgraduate School'da Endüstri Mühendisliği alanında yüksek lisans öğrenimi görmüştür. Deniz Harp Akademisi'ni bitirmiş, Deniz Kuvvetleri'nde harp gemileri ve karargâhlarda çalışmış, Kurmay Binbaşı rütbesinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nden kendi isteği ile ayrılmıştır.

1990-2004 yılları arasında Türk Havacılık ve Uzay Sanayii A.Ş.'de sırasıyla Stratejik Planlama Şefi, Ticari Programlar Müdürü ve teşkilat ve iç denetimden sorumlu direktörlük görevleri yapmış, bu görevleri sırasında Profesyonel Proje Yöneticisi Sertifikası almıştır. Ankara Proje Yönetim Derneği'nin kurucu üyesi olan Osman Karadağ 2004 yılından bu yana başta stratejik planlama, proje yönetimi, bilim tarihi ve tarih olmak üzere çeşitli alanlarda özgün araştırmalar yapmakta, bu çalışmalarını kitap ve makale olarak toplumla paylaşmaktadır.

Sürdürülebilir Büyümenin Temel İlkeleri, Stratejinin Yazılı Kaynakları – Erken Öncüler-1: Sümerler ve Sonrası, Stratejinin Yazılı Kaynakları – Erken Öncüler-2: Hititler ve Diğer Anadolu Kavimleri, Stratejinin Yazılı Kaynakları – Öncüler - 1: Çinliler ve Hintliler, Stratejinin Yazılı Kaynakları – Öncüler - 2: Eski Yunanlar ve Romalılar adlı kitapların yazarı ve *Bir Strateji Uygulama Aracı Olarak Proje Portföyü Yönetimi* adlı kitabın da ortak yazarıdır.

ÖNSÖZ

İnsanlığa ekonomik, kültürel, bilimsel alanlarda katkıda bulunmuş tüm tarihi kişileri övgüyle anmak, her insan için bir görevdir. Öte yandan belirli bir küme insan yararına, diğer insanlara acılar çektiren, yıkımlarına neden olan kişileri benimsemek ya etnik ayrımcılığa ya da dinsel bağnazlığa girer. Ancak ne yazık ki tarihin akışını da çok kere ikinci türden insanların içinde bulunduğu kümeler değiştirir.

Tüm diğer uluslarda olduğu gibi Türkler, Farslar, Araplar arasında da her iki türden insanlar bulunmuş, yalnızca kendi ülkelerinde değil, tüm dünyada etkili olmuşlardır. Öte yandan bu insanların neden olduğu tarihsel olayların iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi nesnel değil, öznel olur, değerlendirenin etnik kimliği, ideolojisine göre değişir. En nesnel gözükeler bile bir ölçüde öznel davranabilmektedir. Konumuzla ilgisi olan kaynaklarda bunların sayısız örnekleri vardır. Bu nedenle değerlendirmelerinde nesnel olduğunu söylemek, sanırım biraz abartı olur. Olabildiğince nesnel olmaya çalışsam da ben de bunların dışında değilim.

Eski Yunanların Perslere karşı savaşlarda aldıkları sınırlı başarılarıyla bitmez tükenmez biçimde övünmelerine benzer biçimde kimi İslamcı yazarlar da Batı'nın gelişmesinde İslam'ın rolünü aşırı olarak abartırlar.

Türkler, Hunlar, Göktürkler, Selçuklular dönemlerinde büyük dünya gücü olmuştur. Onların dışındaki diğer Türk devletleri en çok bölgesel güç olabilmıştır. Bir bölgesel güç de bir dünya gücü ile bağlaşma içinde olmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, ilk ikisinde Çin, ikinci ve üçüncüsünde İran, sonuncusunda Bizans, Avrupa, Rusya ile ilişkilerin nasıl olduğunu anlamak son derece öğreticidir. Örneğin Selçuklu sarayından kaçan bir prens Müslüman bir ülkeye değil Bizans'a, Bizans'tan kaçan da bir Hıristiyan ülkeye değil, Selçuklu sarayına sığınıyordu. İkincisi Hunlar, Çin'in kuzeyinde, Göktürkler batısında, Selçuklular Ön Asya'da, Osmanlı ise Anadolu ve Avrupa da, yani hep batıya doğru gitmiş, hiç geri dönmemiş.

Uygurluk Doğu'da (Sümerliler) doğmuş, buradan dünyaya yayılmıştır. Bu gerçeği dile getirmek için *Işık Doğu'dan gelir* deyişi kullanılır. O ışığı yakan Sümerliler, taşyanları da Sümerliler sonrası Anadolu ve Doğu Akdeniz kavimleridir. Arapların değil,

İslam bilginlerinin en önemli katkısı, Süryani bilim insanlarının katkılarıyla, Eski Yunan tıp, astronomi, matematik, felsefe vb. kaynakları, zamanın yaygın dili olan Arapçaya çevirerek, onların Batı'ya aktarılmasına katkıda bulunmalarıdır. Bu arada elbette aldıklarına bazı katkılar da yaptılar. Onların yaptıkları katkı, Batı'da 12. yüzyılda başlayan, 18. yüzyılda sanayi devrimi ile doruğuna ulaşan Batı Uygarlığı'nın katkıları yanında öyle abartılacak kadar değildir.

Osman Karadağ
Bodrum, Muğla
Kasım 2019

TEŐEKKÜR

Kitabı baskıya hazırlayan ve basımını gerçekleştiren Destek Yayınları Ailesi'ne teŐekkürlerimi sunuyorum.

TÜRKLER, FARSLAR, ARAPLAR

“Tarihinizin yazımını başkalarına bırakırsanız, geçmişinizi eksik ya da yanlış yazdılar diye onları suçlamaya hakkınız yoktur.”

– Osman Karadağ

“Geçmişini bilmeyen, anı anlayamaz, yarını tasarlayamaz.”

İnsanlığa ekonomik, kültürel, bilimsel alanlarda katkıda bulunmuş tüm tarihi kişileri övgüyle anmak her insan için bir görevdir. Öte yandan belirli bir küme insan yararına, diğer insanlara acılar çektiren, yıkımlarına neden olan kişileri benimsemek ya etnik ayrımcılığa ya da dinsel bağnazlığa girer. Ancak ne yazık ki tarihin akışını da çok kere ikinci türden insanların içinde bulunduğu kümeler değiştirir.

Tüm diğer uluslarda olduğu gibi Türkler, Farmlar, Araplar arasında da her iki türden insanlar bulunmuş, yalnızca kendi ülkelerinde değil, tüm dünyada etkili olmuşlardır. Öte yandan bu insanların neden olduğu tarihsel olayların iyi ya da kötü olarak değerlendirilmesi nesnel değil, öznel olur, değerlendirenin etnik kimliği, ideolojisine göre değişir. En nesnel gözükener bile bir ölçüde öznel davranabilmektedir. Konumuzla ilgisi olan kaynaklarda bunların sayısız örnekleri vardır. Bu nedenle değerlendirmelerinde nesnel olduğunu söylemek, sanırım biraz abartı olur. Olabildiğince nesnel olmaya çalışsam da ben de bunların dışında değilim.

Eski Yunanların Perslere karşı savaşlarda aldıkları sınırlı başarılarıyla bitmez tükenmez biçimde övünmelerine benzer biçimde kimi İslamcı yazarlar da Batı'nın gelişmesinde İslam'ın rolünü aşırı olarak abartırlar.

Türkler, Hunlar, Göktürkler, Selçuklular dönemlerinde büyük dünya gücü olmuştur. Onların dışındaki diğer Türk devletleri en çok bölgesel güç olabilmiştir. Bir bölgesel güç de bir dünya gücü ile bağlaşma içinde olmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte, ilk ikisinde Çin, ikinci ve üçüncüsünde İran, sonuncusunda Bizans, Avrupa, Rusya ile ilişkilerin nasıl olduğunu anlamak son derece öğreticidir. Örneğin Selçuklu sarayından kaçan bir prens Müslüman bir ülkeye değil Bizans'a, Bizans'tan kaçan da bir Hıristiyan

ülkeye değil, Selçuklu sarayına sığınmıyordu. İkincisi Hunlar, Çin'in kuzeyinde, Göktürkler batısında, Selçuklular Ön Asya'da,¹ Osmanlı ise Anadolu ve Avrupa'da var olmuş, yani hep batıya doğru gitmiş, hiç geri dönmemiş. Bunu denemeye kalkan Enver Paşa'nın girişimi hüsrarla bitmiştir.

Atatürk: O bir devlet kurdu, bin yıllık parantezi kapattı, Türklere çağdaş yolu gösterdi. Ne yazık ki onu ne *izindeyiz* diyenler ne de ondan *nefret edenler* doğru anlayabildi. Onun Türklere bıraktığı mirasın en önemlisi çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'dir. Kişisel değerlendirmeme göre, Türkiye Cumhuriyeti öyle sağlam temeller üzerine kurulmuş ki onu yıkmak o kadar kolay olmayacak. İkincisi Türkiye Batı ile öyle sağlam bağlar oluşturmuş ki öyle kolayca sökülüp atılacak gibi değildir. Batı her zaman İslam dünyasında Türkiye gibi laik, demokrat bir ülkenin var olmasını ister, bundan asla vazgeçemez. Üçüncüsü, Türkiye'de kazanılmış değerleri sahiplenen kadınların sayısı her şeye karşın artıyor. İmam-Hatip mezunları arasında deist düşüncede olanların sayısının artması gelecek için umut verici bir gösterege olabilir.

Her imparatorluk emperyalisttir. Bu anlamda Osmanlı Devleti de bir imparatorluk olarak emperyalisttir. Emperyalizmin belirleyici niteliği de sömürücü olmasıdır. Osmanlı tutkunu yazarlar, bundan kaçınmak için *Osmanlı İmparatorluğu* demez, bunun yerine *Devlet-i Âli* derler.

Karahanlıların Müslüman olmasıyla öz kimliklerini yitiren Türkler *tarihini* Selim I ile vermiş, tapusunu da onun oğlu Süleyman I tescil ettirmiş: Her köye bir *cami*, bir *imam*. Böylece Osmanlıların Araplaşması başlamıştı.

Tarihte öğrenebildiğim kadarı ile Türklerin çok iyi tanıdığı Mete, Bilge vb. kağanlar o zamanın bir tür *bürokrati* olan boy beylerinin onayı ile hükümdar olabiliyor; hatta görevden bile alınabiliyordu. Adına *töre* denilen uygulamanın denetçileri boy *beyleri*ydi. Şimdi bunların yerini adı bürokrat olan görevliler ile büyük sermaye sahipleri ve yazık ki tarikatlar almış durumda. Meclis, yüksek kurullar vb. hepsi işi onların isteklerine göre mutfakta işleyen teknisyenler durumunda. Bu durum seçimde bir hile yapılmasını gerektiriyorsa onu da, deyiş yerindeyse, Yüksek Seçim Kurulu yapıyor. Diyeyeğim özetle, oyunun kurallarını bürokratlar, sermaye sahipleri, tarikatlar koyuyor, politik partiler de zaten onların temsilcisi durumunda. Bir şeyler yapabilmek için bu kümelerden birinin içinde yer alarak demokrasıcılık oyunu sürececek gibi. Bürokrasi devlet yönetiminin vazgeçilmez bir aracı, büyük sermaye küreselleşmenin bir gerçeği, geriye üstesinden gelinebilecek tarikatlar kalıyor. Bu da sıradan politikacı ile değil, devlet adamı niteliği olan donanımlı politikacılarla olabilir.

Uygurluk Doğu'da (Sümerliler) doğmuş, buradan dünyaya yayılmıştır. Bu gerçeği dile getirmek için *Işık Doğu'dan gelir* deyişi kullanılır. O ışığı yakan Sümerliler, taşyanları da Sümerliler sonrası Anadolu ve Doğu Akdeniz kavimleridir. Arapların değil, İslam bilginlerinin en önemli katkısı, Süryani bilim insanlarının katkılarıyla, eski Yunan

1 Ön Asya, Asya'nın batısında, Akdeniz ile bağlantısı bulunan ülkelere verilen addır.

tıp, astronomi, matematik, felsefe vb. kaynakları, zamanın yaygın dili olan Arapçaya çevirerek, onların Batı'ya aktarılmasına katkıda bulunmalarıdır. Bu arada elbette aldıklarına bazı katkılar da yaptılar. Onların yaptıkları katkı, Batı'da 12. yüzyılda başlayan, 18. yüzyılda sanayi devrimi ile doruğuna ulaşan Batı Uygarlığı'nın katkıları yanında öyle abartılacak kadar değildir.²

---

2 Burada ibretlik bir durumdan söz etmek istiyorum: Aksaray Üniversitesi'nin ev sahipliğinde 8-10 Ekim 2015'te düzenlenen I. Türk İslam Siyasi Düşüncesi Kongresi'nde sunulan bildirilerin önsözünde şunlar yazılır: Türkiye'nin modernleşme serüveninde düştüğü sıkıntılardan birisi diğer alanlarda olduğu gibi düşünce geleneğinden de kopuştur. Türk aydını ve akademisinin dünyadaki sorunlara ve kendi sorunlarımıza verdiği yanıtlar ne yazık ki düşünce tarihimizle irtibatlı değildir. Bu durumu ve yaratacağı sorunları anlatmaya kalktığımızda ciltlere sığacak tespiti, Cemil Meriç kısaca şöyle betimler: "Zavallı Türk Aydını. Batılı dostları alınmasınlar diye hazinelerini gizlemeye çalışır. Sonra hazinelerini unuttur. Düşmanın putlarını takdis eder. Dev papağanlaşır." Hüseyin Cemil Meriç'e sormak gerekir, Türk aydınının gizlediği o hazineler nedir? 1400 yıldan beri aynı konu çevresinde dolanıp, birbirleri üstüne yığılan ama çok fazla yaratıcı düşünce içermeyen abartılı sayfalar mıdır?

GİRİŞ

Kral Faysal'ın söylemiş olduğu söylenegelen bir sözü var:³ *Bir buçuk devlet var İslam dünyasında; bir Türkiye, yarımı İran.*⁴

Arap yarımadası dışına çıkmaya başladığında İslamiyet'in kapsamının da genişletilmesi gereği duyulmuş, önce ikinci kaynak olarak hadisler toplanmaya, yeri geldikçe yenilerinin de uydurulmasına başlanmıştır. Hadislerin toplanmaya başlanması 200-300 yıl sonraları olur.

Bir yerin yurt edinme amacı dışındaki her türlü *fetih*⁵ yayılma ya da istiladır. Örneğin Türklerin Anadolu'ya akını bir istila değil, yurt edinme amacına yöneliktir. Ama Müslüman Arapların İran, Horasan, Türkmenistan coğrafyasına akını, Müslümanlığı yayma görünür amacı altında oraların zenginliğini ele geçirmek olduğundan bir yurt edinme değil bir istila ya da yayılma eylemidir.

Muhammed döneminde başlayan Arap yayılması, Arap etnik unsurun temel alındığı Emeviler hanedanı ile hızlanmıştır. İran ve Bizans devlet geleneğinden yararlanan Emeviler Arap devletini kurulumlaştırma yolunda epey bir yol alır. Abbasiler hanedanı ile başlayan, Arap etniğine ek olarak başta Fars ve Türk etnik kümelerinin oluşturduğu İslam topluluğunun egemen olduğu devlet ise artık bir *Arap* devleti değil, bir *İslam* devleti kimliğindedir.

Çeşitli uygarlıklar ve kavimlerin tarihlerine ilişkin incelediğim yüzlerce kitap ve makalelerde, Arapların neden olduğu insan onuru ile bağdaşmayacak olayların olduğu bir başkasına rastlamadım. Üstelik bu insanlık dışı uygulamaların gerekçesinin Yüce Yara-

---

3 İ. Ortaylı, *Tarihin İzinde*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 3. Baskı, 2008, s. 126

4 Not: Metin içinde italik sözler, alıntı yapılan yazarların sözleridir.

5 Kimileri işgal ile fetih arasında bir ayırım yapıp, işgal, vatan ve ulus sonrası bir kavram, fetih ise sınıflara bölünmüş toplumların kurdukları devletlerin, başka toplumların üretim fazlalarına el koymak için başka ülkeleri askeri yöntemlerle ele geçirmeleridir biçiminde bir tanımlama (D. Perinçek, *Orta Asya Uygurlığı*, s. 246) yaparsa da belirli bir toprak üzerinde yaşayan, geçimini oradaki etkinliklerinden sağlayan toplumların, üzerinde oturdukları toprakların zorla ele geçirilmesi hangi çağda olursa olsun bir işgaldir.

tıcı'nın vahyine dayandırılması anlaşılır gibi değildir. Bir üretim düzeni geliştirmeden, başkalarının üretimine tanrısal vahyi alet ederek el koymanın sonucunda zamanımızdaki İslam dünyasının hiçbir uygarlık aracının yaratıcıları arasında olmamasının nedeni bu olsa gerek.

Çalışmayı yalnızca ahirete yönelik anlama, insanın gereksinimlerini karşılayacak ne-redeyse her türlü gereksinim maddelerini İslam inancını kabul etmeyenlerin ürettikleri-ne el koyma ile sahip olma kabul edilebilecek bir yol değildir.

Osmanlı'da merkezi bir yönetime karşı asayişsizliğin çok yüksek olması, askerlerin ve din adamlarının eşkıyalık yapmaya kalkışması gibi iç olaylar, öyle ileri sürüldüğü gibi devletin adının *Devlet-i Âliyye Osmani* ile tutarlı olmadığını gösteriyor. Öte yan-dan, Osmanlı'nın Avrupa'da ilerlemesi ancak Avrupa ülkeleri arasındaki çatışma ve kargaşalardan sonuna kadar yararlanmakla gerçekleşmiştir. Politik ve dinsel bakımdan parçalanmış bir Avrupa, Osmanlı'nın kolayca ilerlemesine olanak sağlamıştır. Ne za-man Avrupa'da politik birlikler oluşmaya başlamış, teknoloji gelişmiş, Osmanlı'nın da ilerlemesi durmuştur. Sağlam gelir kaynaklarının olmaması, bilim ve teknolojide geliş-me-memesi sonucu bunları başaran bir Avrupa karşısında acınacak durumlara düşmekten kurtulamamıştır.

Türkler, Farslar, Araplar: Bu üç halkın birbirleri ile olan etkileşimlerini daha iyi an-la-yabilmek için Ortadoğu'nun geçmişini, Akdeniz dünyası kültürünü iyi anlamak gerekir. Amacım geçmişin nefret ve düşmanlıklarını canlandırmak değil, ama nerelerden gelin-diğini göstermektir.

Büyük Selçuklu, Türkiye Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin kuruluşundaki temel güç Türkmenler (Müslüman olmadan önceki Oğuzlar) sürekli olarak her üç devletin de baskısına uğramıştır. İlki Farsları ve Arapları, ikincisi Farsları ve Rumları, üçüncüsü Rumları ve Arapları daha önde tutmuştur. Bu yeğlemede temel etken yerleşik-göçebe ve mezhep kaygıları olmuştur. Şimdi bizler Selim I'ın Türkmenlere yaptıkları ile Rusla-rın (önceki adı Moskoflar) genişleme sırasında Müslüman (yalnızca Türk değil) uyruğa yaptıkları arasındaki aynılığı bilmek, anlamak zorundayız.

Bu çalışmanın adı etnik bir kaygı taşıyor. Türkler, Farslar, Araplar tarihi bir ger-çek olduğu için böyle adlandırılmıştır. Yaklaşımında temel düşünce insanın kendisidir, onun etnik ya da dini kimliği değil. Benim için insanlığın gelişmesine *olumlu* katkıda bulunanlar etnik ve dini kimlikleri ne olursa olsun saygındırlar.

Bu çalışmam sırasında din üzerine görüşlerim köklü olarak değişti. Öncelikle şunu vurgulamalıyım ki toplumun düzeni için *din* gerekli bir kurumdur. Ama bilinç düzeyi yüksek bir insanın toplum düzeninin sürdürülmesi için belirli ideolojileri olan dinlerin savladığı soyut cezalandırma (cehennem) ve ödüllendirme (cennet) kavramlarına ge-reksinimi yoktur; bu nedenle bir dine de gereksinimleri yoktur.

Okuyucu bu kitapta diğer ikisine göre Türklere daha çok yer verilmiş olmasını ya-dırğayabilir, haklıdırlar da. Bunun yanıtı zaman ve mekân içinde saklıdır, yoksa benim